

Bakos Áron

„Hol új formába öntik a világot.” Halmágyi Ferenc katonakönyve és levelei (1914–1915)

Bevezetés

Az első világháború kitörése hatalmas lökést adott a paraszti írásbeliségnek: a társadalmi közegükből kivaszított, otthonuktól, szeretteiktől távol kerülő katonáknak – a ritkaságszámba menő szabadságolások, a társakon keresztüli üzenet küldésen mellett – a levélírás jelentette a kapcsolattartás egyedüli formáját, a rendkívüli történelmi események pedig sokakat arra sarkalltak, hogy tapasztalatiakat, emlékeit papírra vessék. Mindemellett a katonaság, mint közeg, békés időkben is többeket írásra sarkalhatott, így a katonakönyvek mint egyfajta kései írásbeli folklórjelenségek tárai, a „másodlagos írásbeliség” dokumentumai (Vasvári 1999: 121), a férfiak számára az önkifejezés eszközévé, az életpályájuk egyik kitüntetett szakaszának megörökítésének kellékévé váltak (Keszeg 2008a: 355).

A következőkben a paraszti származású, mészköi születésű Halmágyi Ferenc egyes feljegyzéseit (levelek, dalok, versek, katonai számadások) adom közre.¹ A Császári és Királyi Hadseregben szakaszvezetői (*Zugsführer*) rangban szolgáló férfi 1914-ben még kötelező sorkatonai szolgálatának utolsó évét töltötte, majd a háború kitörésekor először a déli, majd délnyugati hadszíntéren szolgált egészen 1918-ban bekövetkezett haláláig. A forrásközlést megelőzőleg röviden bemutatom a szerzőt, a kéziratban található szövegek általános jellemzőit, majd felvázolom, hogy az anyag mint mentalitástörténeti forrás hogyan vihet közelebb a katonaság és háború tapasztalatának értelmezéséhez.

Az eredeti kéziratot betűhíven közlöm, a szövegen semmilyen formai vagy tartalmi módosítást nem eszközöltem. A több helyütt hiányos anyagot, szétszóródott lapokat megpróbáltam a keltezés alapján rendezni. A bizonytalan átírású, kivehetetlen szavak után kérdőjelet (?) tettem. A lábjegyzetek minden esetben tőlem vannak.

¹ Az anyagot terepmunkám során Halmágyi Ferenc megboldogult testvérének az unokaöccse bocsátotta a rendelkezésemre. A szövegek legépelése után a kéziratot visszajuttattam a családnak.

A kézirat szerzője, Halmágyi Ferenc

Halmágyi Ferenc az unitárius egyházi anyakönyv tanúsága szerint 1890-ben született.² A mészköi férfi egy ötgyermekes parasztcsalád második gyermekeként jött a világra. A családnak már nem élnek egyenes ági leszármazottai a településen. A füzetek is Halmágyi Ferenc testvéreinek unokaöccsén – aki egyedül él elhunyt nagybátyja házában – keresztül jutottak el hozzám. Személyéről így a fent maradt írásai többet árulnak el, mint amit a szóbeli emlékezet megőrzött róla. Azt többen fel tudják idézni, hogy csendőrként dolgozott, ahogy azt is, hogy később Tordára költözött. Volt, aki megemlítette, hogy a szeretője is tordai volt. Minden idősebb, helyben született mészköi emlékezett rá, hogy részt vett az első világháborúban.

Későbbi sorsáról érdeklődve a falu múltjának „specialistája” – akihez a beszélgetőtársak rendszeresen tovább irányítanak, amikor egy-egy régebbi eseménnyel kapcsolatban elbizonytalanodnak – sem tudott biztos választ adni. Nem emlékezett, hogy a fronton esett-e el, fogságba került-e vagy hazatért-e később. Végül a kérdésre a választ a település egyik idősebb, a temetőbe gyakorta kilátogató lakosa adta meg. Ennek oka, hogy Halmágyi emlékét nem egy, a falu központjában emelt oszlop vagy a temetőben kitüntetett helyen lévő szobor vagy katonasír őrzi, ehelyett édesanyjának és fiatalon, nőtlenül elhunyt testvéröccsének a sírhelyére vésték fel a nevét, a következő felirat kíséretében: „Ferencz aki az olasztirolai hegyek közt pihen 1891–1918” (lásd 1. kép).³

Halmágyi Ferenc tehát fiatalon, huszonnyolc éves korában hunyt el. Sorkatonai szolgálatának utolsó évében, 1914-ben keletkezett levele ellentmondani látszik az őt csendőrként számon tartó szóbeli hagyománynak, amennyiben a szövegben önmagára, mint fináncra utal. Mivel személyével kapcsolatban a szóbeli források általában is bizonytalanabbak, a saját magától szóló, korabeli írásbeli forrás pedig hitelesebbnek tekinthető, ezért valószínűbbnek tartom, hogy valójában pénzügyőrként dolgozott. Emellett szól maga az a tény is, hogy egyáltalán be kellett vonulnia kötelező sorkatonai szolgálatot teljesítenie, és még nem is táborig csendőrként szolgált.⁴

2 Sírfeliratán 1891 szerepel.

3 Az első világháborús emlékmű állítási gyakorlatokat vizsgáló írásában Gyáni Gábor bírálja azokat a megközelítéseket, melyek abszolutizálják az emlékhelyek átpolitizáltságát. Rámutat, hogy az emlékművek segíthettek a közösségi és egyéni gyász feldolgozásában egy olyan háborúban, mely az egész társadalmat bevonta, gyászközösségben egyesítette, de a holttestek otthoni eltemetésének lehetőségétől megfosztotta a hozzátartozókat, és ezáltal a gyászt bizonyos értelemben konzerválta (Gyáni 2015). Halmágyi Ferenc sírmeleke teljesen mentes a politikai tartalmaktól, az emlékhely egyedül a kegyeletsszolgáltatás funkcióját tölti be. A sírhelyről beszélgetve ma sincs, aki a nemzeti, honvédő politikai diskurzusba kapcsolódna be, ehelyett a gyászt és a veszteséget hangsúlyozzák. *Ahogy a temetőbe megyek gyakran megállok, itt nyugszik Ferenc, aki a tiroli hegyekben pihen. Jaj, az a sok fiatal élet!* A sírhellyel a helyi társadalom szimbolikus értelemben reintegrálja elhunyt tagját, a halottak társadalmában a civilek nem különülnek el a katonáktól.

4 Ugyanakkor Prukner Attila doktori disszertációjában közli, „hogy egy 1890-ban kiadott rendelet alapján a pénzügyőrök mentesültek a katonai szolgálat alól” (Prukner 2013: 26). Magára a rendeletre azonban nem hivatkozik, és azt sem tudjuk meg, hogy azt esetleg később visszavonták-e.

Akárhogy is, rövid életpályája polgárosodási kísérletként is felfogható, amennyiben Mészkörről a közeli Tordára költözött, és a gazdálkodás helyett állami alkalmazásba állt. Feljegyzései formai értelemben (külsőalak, helyesírás) el is ütnek a paraszti katonakönyvekben találhatóktól, ugyanakkor tartalmi értelemben füzetei már nem feltétlen kerülnek távol ettől a hagyománytól.⁵ Ennek oka egyfelől talán abban kereshető, hogy a városra való költözés életében nem jelentett szakítást eredeti társadalmi közegével. Sorkatonai szolgálatának utolsó évében, 1914-ben keletkezett levelében is a mészköi lányokról, fiatalokról érdeklődik. Közeli házassági szándékáról is a falubeli lányokkal kapcsolatban számol be, bár egy másik helyen tréfálkozva (és egyben talán puhatólózva is) megemlíti, hogy esetleg nem is falubeli menyecskét fog elvenni. Valószínűnek tartom, hogy ugyanolyan ingázó életmódot folytatott, amelyet sokan később is, és mind a mai napig követnek a településen. A településről általában elmondható, hogy életét a város közelsége már a paraszti társadalom felbomlása előtt is nagyban befolyásolta. A tartalmi hasonlóság okait azonban magának a katonafüzetek vezetésének szokásrendjével is magyarázhatjuk

A kézirat formai és tartalmi jegyei

A katonaság a bakák társadalmi hátterét, származási helyét tekintve rendkívül heterogén intézmény volt. Az egyén a sorkatonaság ideje alatt kiszakadt megszokott társadalmi közegéből, és ahhoz az új társas közeghez alkalmazkodott, melynek időlegesen tagjává vált, minek következtében többek között egy sajtáságos, jellegét tekintve a népköltészettől elütő katonaköltészet jött létre (Ujváry 1980: 509). Halmágyi Ferenc füzetei tartalmukat tekintve így elsősorban nem azért hasonlítanak paraszti sorsú társainak jegyzeteihez, mert maga is hasonló sorból származott és kapcsolata megmaradt eredeti társadalmi közegével, hanem azért is, mert igazodott a katonaságban kialakuló sajtáságos intézményi kultúrához.

Az előttünk álló anyag keletkezési idejét tekintve két szakaszra, a háború kitörését megelőző és azt követő időszakra osztható. Az elsőből mindössze egyetlen, ám rendkívül hosszú, félbehajtott, lapozható formában teleírt lapon (29,5 cm X 42 cm) maradt fent. A levél keltezése 1914. január 14. Halmágyi szakaszvezetői rangban ebben az évben töltötte sorkatonai szolgálatának utolsó hónapjait. A levél külsőalakja kifogástalan, mely a szerző írásban való jártasságán túl nyugodt körülményekre, az írás összes szükséges kellékének meglétére enged következtetni.

A levelet, ahogy azt szerzője többször megemlíti, részben unaloműzésből írta. A szöveg alapvetően a népi levelekre jellemző struktúrát követi, egyedül a nyugtázás eleme hiányzik belőle (vö: Hanák 1988: 265–270).

5 Az írásban való jártasságát akár a talán kevésbé szellemi csendőri munka is magyarázhatná, mivel a képzés során ennél a szervezetnél is nagy hangsúlyt fektetettek az írás oktatására (Csapó 1997: 67–68).

Halmágyi levelében beszámol saját viszonyairól, hosszan érdeklődik a falubeli-ek sorsáról és családjáról. A falu életével kapcsolatban korosztályával, de különösen a fiatal lányokkal kapcsolatban tesz fel kérdéseket, míg az otthonnal kapcsolatban a gazdálkodás dolgaira kíváncsi. A levél egészére jellemző egyfajta párhuzamosság. Az időjárásról érdeklődve a szerző leírja, hogy milyenek a viszonyok szolgálati helyén, a Bosznia-Hercegovinában található Bilekben (Bileća), a mészkiői lányokról áttér a helybéli nőkre, a gazdálkodásról arra, hogy mit hiányol a katonaságnál. A levélen tehát végigvonul az otthoni és katonai viszonyok szembeállítása.

A szövegre ennyiben a népi levelek „asszociatív gondolatfűzése” (Hanák 1988: 266) nem jellemző, sőt, annak ellenére, hogy Halmágyi Ferenc többször félbehagyta az írást, a levél gondolatfűzése következetes, helyenként pedig nagyfokú retorikai tudatosságról árulkodik. A szerző a katonai szigorúságról a pénzhiányra áttérve hosszan ecseteli, hogy anyagi nehézségei miatt mi mindenről kell lemondania, hogy aztán áttérjen a levél egyik kitüntetett céljára, a szüleitől való kölcsönkérésre. A kölcsönkérés okait a szerző tehát alaposan körüljárja, szándékát igyekszik sikerre vinni.

A levélből halványan kirajzolódik a paraszti életmód, különösen a szabadidő eltöltésének, a párválasztásnak néhány mozzanata, de a forrás beszédesebb a sorkatonák életével kapcsolatban. Halmágyi Ferenc írásából hacsak homályosat is, de képet nyerhetünk a katonák napi elfoglaltságairól, a fényképezkedés, a katonasághoz kapcsolódó emlékéllítási szokásokról. Végül a szerző figyelemreméltó módon utal a sorkatonaság átmeneti rítus jellegére: *Mikor innen megszabadul egész más emberé változik, más életmódot folytat, jobban meggondolja, hogy mit cselekszik* (vö: Csonka-Takács 2008: 134–135, Keszeg 2008b: 222). A forrás szerzőjének személyiségéhez is közelebb enged minket, s tréfálkozó, az ironikus hangvételt kedvelő embernek mutatja előttünk.

Formai értelemben sajátos, hogy Halmágyi majdnem minden bekezdés végére, következetesen gondolatjelet tesz. Az egyedi szokást későbbi jegyzeteinél, így a második időszakban keletkezett prózai szövegeinél is felfedezhetjük. Az eljárást nemcsak a prózai, de egyes lírai szöveg papírra vetésekor is követte.

A második időszakban, az első világháború kitörését követő időszakban keletkezett feljegyzéseket egy kislakú (14,5 cm X 10 cm) füzet őrizte meg. A füzet spárgával rögzített lapokból áll, melyeket feltehetőleg maga a szerző vagy a hagyaték későbbi gondozója fűzött le. A lapok száma tizennégy. Két lap oldalszegélyén is szakadás nyomát látjuk, ezek másik fele feltehetőleg elveszett. A felül kivezetett spárga egy másik, különálló, letéphető lapokból álló jegyzetömböt rögzít. A jegyzetömbön összesen két lap maradt. Végül még tizenhét különálló – a középen található lyukak alapján eredetileg szinte bizonyosan lefűzött – lapból áll a kézirat.

A bejegyzések nagyobb részét tollal, kisebb hányadát ceruzával írták be. Jellemző, hogy a versek, hosszabb napló feljegyzések írásképe rendezett, míg a rövid, sokszor csak egy-két soros, bizonyos adatokat rögzítő bejegyzés külalakja már korántsem ilyen igényes. Ugyanakkor a füzet egészéről elmondható, hogy külalakjuk meg sem közelíti a levélét, melynek megírása során feltehetően reprezentációs szándék is

vezette Halmágyit, és amelynek elkészítése egészen biztosan jobb körülmények között történthetett.

A füzetben található szövegek legnagyobb része magyar nyelvű, de található benne néhány rövidebb, német nyelvű szöveg, melyek a hadviselésre, közelebbről a löszerekekkel kapcsolatos jelentésekre vonatkoznak.

A különböző írásos anyagokon túl a kéziratban egy huszárt ábrázoló tollrajz is szerepel (lásd 2. kép).

A füzetet két részre bonthatjuk, attól függően, hogy prózai vagy lírai szövegekről beszélünk. A prózai szövegek a mi szempontunkból talán kevésbé fontos katonai bejegyzésekből (zsold, távolsági pontok, szükségletek), a háború eseményeit hoszszabban megörökítő, naplószerű feljegyzésből állnak, valamint a rövidebb humoros szövegekből.

A naplószerű bejegyzések csak a bevonulásról (1914. július 29.) és a frontra való kiutazásról számolnak be részletesen. Halmágyi Ferenc ennek keretében megörökíti a napi eseményeket, az étkezést, az út során érintett városokat, visszaadja a háborút lelkesen fogadó, ünnepi hangulatot. A következő bejegyzésben szereplő első dátum 1914. október 26. Nem lehet eldönteni, hogy a köztes időszakban vajon nem történtek-e a szerző által megörökítendőnek ítélt események,⁶ és ebből kifolyólag egyszerűen nem is kerültek bejegyzések a füzetbe, vagy pedig az ezt tartalmazó lapok elvesztek.⁷ Mindenesetre az út leírását követő feljegyzések retrospektíven, elnagyolva festik le az elmúlt hónapok eseményeit. A füzetbe 1915 januárja után már csak két egysoros, egy-egy hadi eseményre emlékeztető bejegyzés került. Az utolsó júliusra vonatkozik.

Naplója második felében Halmágyi elsősorban a különböző hadi eseményekről tudósít. Értesülései pontosak, de nagyon szűk körűek és egyoldalúak. Noha a déli fronton harcol, az 1914-es év súlyos katonai kudarcairól, híres ütközeteiről nem számol be. Ugyanakkor megemlékezik a dátum, és a hozzávetőlegesen pontos helymegjelölés alapján beazonosítható Višegrad közelében lezajlott Romanja Planina-i csatáról, ahol a Monarchia hadserege győzelmet aratott a szerb csapatok felett (Balla–Pollmann 2015: 285). Halmágyi tehát a saját állomáshelyén, valamint a környéken lezajlott jelentősebb hadi eseményekkel tisztában lehetett, ám tágabban még magán a déli fronton 1914-ben elszenvedett hatalmas veszteségek és kudarok⁸ sem hagytak nyomott füzetében.

A frontélettel kapcsolatban Halmágyi leírása szűkszavúnak bizonyul, a napló írójának szándéka elsősorban a hadi események rögzítésére irányulhatott. Ennek elle-

6 Erre a következtetésre a következő bejegyzés első, sajnos hiányosan fennmaradt mondata vezethet: „Csapatokra lön[leszakadt szövegrészek] okt 26-ig nem is tartottam érdemesnek a napi eseményeket följegyezni egyes fegyver lövéseken kívül minden a legnagyobb nyugalomban telt el.”

7 Halmágyi Ferenc írskedve, a megelőző és az ezt követő időszak gazdagabb bemutatása inkább ezt valószínűsítik.

8 „A Monarchia az 1914. évi szerbiai harcokban mintegy 273000 főt veszített. Ebből a halottak száma meghaladta a 28000-et, az eltűnteké a 74000-et. A 46000 beteg és a 120000 sebesült mellett mintegy 2000-re tehető a hadifogságba esettek száma. A vereség az elszenvedett veszteségeken kívül komoly tekintélyvesztést is okozott a Monarchiának.” (Balla–Pollmann 2015: 287.)

nére kitér a fronton töltött első karácsonyra: szövegből az derül ki számunkra, hogy a hadviselők felek nem feltétlen tartották tiszteletben egymás ünnepeit (vö: Környeiné Gaál 1985: 165), amiről Halmágyi ironizáló derúvel számol be. Emellett még kitér a karácsonyi szeretetsomagra (vö: Környeiné Gaál 1985: 173), melyet naplóján keresztül köszön meg a hátszágbelieknek.

A békeidőbeli levelébe is humort csempésző Halmágyi Ferencnek két humoros szövege is van a füzetében. Az első egy tábori műsor paródiája, melyben a háborús cselekményekre (tüzérségi bombázás, roham) és az ellenség oldalán álló történelmi szereplőkre (Radomir Putnik tábornok, György herceg) utal. A második vaskos, pajzán katonahumorral megírt szöveg a „női katonaságról”.⁹

Végül a füzetben található egy töredékes szerelmes levél is. Az üzenet Halmágyi Ferencnek és kedvesének szakítását örökíti meg, hangvétele patetikus, szenvedélyes, szövege vallási elemekben gazdag.

A prózai mellett érdemes kitérnünk a terjedelmileg hosszabb részt kitevő lírai szövegekre. A füzetben összesen tizenkét teljes, és három töredékes költemény maradt fent. Noha Halmágyi minden mű után lejegyezte nevét, amiből arra következtethetnénk, hogy saját szerzeményeit olvashatjuk, valójában azonban a versek, dalok egy része folklorizálódó alkotás. Így a *Jaj Istenem hol lesz a sírom* kezdetű költemény a népszerű *Megállj, megállj kutya Szerbia* című dal egyik variánsának tekinthető (lásd Kálmány 1952: 756–757, Szabó 2009: 410), míg a töredékesen bekerült mű a *Nem hívlak én vissza* kezdetű népszerű magyar nóta. A jelenség általában is jellemző a népi írásbeliségre, így a katonakönyvekbe bekerülő különböző szövegek is gyakorta a másoló vagy tulajdonos nevét őrzik meg (Keszeg 2008a: 142–143). A költemények lehetséges forrásának megállapításakor így elsősorban a különböző népi, félnépi műfajokat tartalmazó szövegkiadásokra támaszkodhatunk. A legtöbb költemény forrását azonban nem sikerült azonosítanom, így arra a következtetésre jutottam, hogy többnyire a jó tollú szerző saját szerzeményeit tartalmazza a füzet. Emellett szólnak a két versben is felbukkanó helymegjelölések (Torda, Mészkö), nevek (Turi Kiss Kata, id. Halmágyi Ferenc), bár a behelyettesítés sem kizárható. Azonban ha még fel is tesszük, hogy valójában csak átvétellel van dolgunk, akkor is fenntarthatjuk, hogy a szerző „a másolás során azonosul a katonasorsot megjelenítő szövegekkel, a bennük található attitűdökkel, érzésekkel és gondolatokkal. A katonafüzetek megszerkesztése explicit vagy implicit módon a füzet tulajdonosának helyzetadatát radikalizálja.” (Keszeg 2008a: 289).

Halmágyi verses hagyatéka (különösen ha figyelembe vesszük, milyen kevés szöveg maradt fent tőle) rendkívül változatos, a népies dalok, költemények mellett vers-

9 A nők hadba vonulása, a női katonaság mint humorforrás Nagy Endre háborús adoma gyűjteményében is felbukkan a *Hajdunánási leányok* című történetben (Nagy 1915). A közölt adoma természetesen korántsem ilyen pikáns (bár mintha ilyen áthallásai is lennének a szövegnek), és ahogy Nagy egész gyűjteménynek, úgy ennek az elbeszélésnek is inkább patrióta felhangjai vannak. A nők hadba vonulásának szándéka népszerű témája a különböző patrióta katonadaloknak is. Már minálunk bábam./ Már minálunk babám./ Az jött a szokásba./ A lányok is mennek./ Mennek sorozásra. Baka lesz a Julcsa./ Ugye-e, hogy ez furcsa?/ Aztán berukkolnak./ Sokat gyakorolnak/ És lőni tanulnak (Gömöri 1918: 39).

tanilag komplexebb műfajokat is tartalmaz: ilyen az óda (*Hazámhoz*) vagy a műballada (*Igéret, Mit hozott a posta?*). Bár rímképlete egyszerű (leggyakrabban páros rímet vagy félrímet használ), a művek tematikája, valamint a használt lírai eszközök a népies katonadalok költői eszközkészletén túlmutatnak. A művek ugyanakkor mindig a szerző élethelyzetéhez kötődnek, elvontabb témák (szerelem, hazaszeretet, halál) is csak ehhez kapcsolódva jelennek meg. A füzet lírai szövegei tehát mindvégig megőrzik a félnépi költészetre jellemző, idő- és alkalmyszerűséget, a szerző, másoló, befogadó aktuális élethelyzetéhez való kötöttséget (vö: Jakab 1999: 224). A verseknek így elsődleges témája a háború, a harc, a halál, az otthoniak és fronton szolgálók közötti kapcsolat, a két élethelyzet közötti ellentét, a szeretteiktől, szeretőjüktől távolra kerülő, a harcokban életüket áldozó katonák sorsa. A katonaköltészetben gyakran felbukkanó népszerű történelmi alakok mellett (vö: Ujváry 1980: 537) a versekben sajátos módon östörténetünk népszerű történelmi, mitológiai alakjai (Csaba királyfi, Árpád fejedelem), hívószavai (szittyák) is felbukkannak. A művek elsősorban a szeretet, a magára hagyatottság és az önfeláldozás érzéseit éneklik meg. Az önéletrajzi ihletés egészen explicit a *Mit hozott a posta?* című versnél, amiben Halmágyi saját halálhírének megérkezését vizionálja, megidézi a haldokolva is a tordai kedvesre gondoló katona képét (*Utolsó üzenet*), de ha a fentebb említett szakítólevélre gondolunk, akkor ilyenek a csalfa, hűtlen lány alakjával foglalkozó versek (*Két lány!, Igéret, Mikor bucsuztam*) is.

A lejegyzett művekben a sorok komplexebbek, a strófák tagolása elüt a népdalokétól, a dallamról a hangsúly a témára esik, a művek hangvétele fennkölt, a szóhasználat helyenként archaizáló (*suttogád, ád*), az írásbeli forma pedig általában gazdagabbá teszi a műveket, nem érezzük a szóbeli előadás hiányából fakadó töréseket (vö: Farkas 1999: 233). Az egyes szövegekben helyenként összemosódnak a különböző műfajok (a *Hazámhoz* című költemény ódából átvált indulóba). A képek a paraszti társadalmat és a népköltészetet tükrözik (*a madarak a tarlok felett szállnak, szavak hajladoznak rája*), de a falusi életre utaló képek a *Mit hozott a posta* című versben már romantizáló toposzokból építkeznek. Végül a gyűjteményben egy szerepvers is található (*Tudom hogy hiába kezdetű töredékes mű*). Bár a vers témájában nem kerül távolra Halmágyi Ferenc élethelyzetétől, hiszen egy, a fronton harcoló kedvesét sirató lány szólal meg benne, de ez a teljes perspektívaváltás idegen a népi, félnépi műfajoktól.

A szöveggyűjtemény így egy költői aspiráció lenyomatának is tekinthető, azzal együtt, hogy a művek mindvégig megőrzik a félnépi műfajokra jellemző formai és tartalmi jegyeket, műfaji, verstani következetlenségeket. Ugyanakkor a versek számos, olyan fentebb ismertetett kisebb jeggyel rendelkeznek, melyek az itt szereplő műveket elválasztják a tisztán népi alkotásoktól. A sajátosságok talán Halmágyi Ferenc polgárosodás felé mutató életpályájának tudhatók be.

Az egész anyagról, műfajtól, keletkezési időtől függetlenül megállapítható, hogy végigvonul rajta az otthon és katonaság szembeállítása. Hipotézisként megfogalmazható, hogy a katonafüzetek különböző műfajú szövegeinek ez a feszültségekkel teli szembeállítás adja drámáját, pátoszatát, feloldása pedig sajátos humorát.

A kézirat mint mentalitástörténeti forrás

Halmágyi Ferenc katonakönyvét elsősorban nem had- vagy eseménytörténeti, hanem mentalitástörténeti forrásként használhatjuk, mivel értelmezése nem a háború folyamatának, hanem a folyamat narratív megélésének megismeréséhez vihet közelebb. A forrásnak különös értéket ad, hogy sok háborús irattal ellentétben a szöveg nem később, vagyis a háború vége után keletkezett. Noha a csekély számú fennmaradt bejegyzés arról tanúskodik, hogy a szerző nem naplószerűen vezette a füzetét, hanem időről időre, az elmúlt hetek, hónapok eseményeire visszatekintve számolt be élményeiről, a tapasztalás és lejegyzés között eltelt idő alatt az elbeszélői pozíció alapvetően mégsem változott meg. Az eseményeket a szerző harctéri katonaként élte át és harctéri katonaként is vetette papírra, így a háborús visszaemlékezéseknek a perspektívaváltásból, az utólagos racionalizációból fakadó eltéréseivel (Gyáni 2010: 300–303) nem kell számolnunk, ahogy azzal sem, hogy a szerző később módosította volna feljegyzéseit (Keszeg 2008a: 289). A beszámoló így ebben a tekintetben hitelesebben adja vissza a harctéri katonák helyzetét, mint a már leszerelt katonák visszaemlékezései.

Hitelesség alatt azonban nem feltétlen tényyszerűséget értek, sőt, elképzelhetőnek tartom, hogy a háború utáni visszaemlékezések, mivel a szerzőknek már lehetőségük nyílt írásukat más értesülésekkel, forrásokkal is összevetni, ebben a tekintetben akár pontosabbak is lehetnek. Az egyidejű bejegyzések hitelesebbek annyiban, amennyiben a szerzői társadalmi helyzetének és a történelmi helyzetnek a megváltozásából fakadó átértékelések nem hatnak ki a szövegre.

Fentebb láthattuk, hogy füzetében Halmágyi Ferenc milyen sokféle irodalmi, nyelvi eszközzel próbálja a háború tapasztalatát megragadni. Egyéni szinten ezt magyarázhatjuk művészi ambíciókkal, de amikor a fenti jelenséget már mint kollektív társadalmi folyamatot látjuk magunk előtt, és azt vesszük észre, hogy különböző narratív megoldásokat keresve a katonák ezrei jártak hasonló úton, akkor ez a magyarázat már elégtelennek bizonyul. A háború tapasztalatának megragadására a katonák számára maga a nyelv, a nyelvi kifejezésforma nem volt megfelelő, mivel a háború egy olyan rendkívüli tapasztalat volt, aminek megörökítésére a nyelv nem volt alkalmas: a műfaji kísérleteket a narratív önkifejezőmód kereséseként is megközelíthetjük. A kéziratos füzetek ebben az értelemben a leírhatatlan tapasztalatok lefordításai narratív alanyisággá, mely eleinte a háborús állami propaganda, állami média által nyújtott narratív modelleket követi, majd ahogy ezek elégtelennek bizonyulnak a tapasztalatok narratív megragadására, úgy egyre inkább ezek beszédmódjától elütő szövegek születnek (Moore 2013).

Csorba Béla rövid megjegyzése, miszerint a katonafüzetek témája általában azonos, de a szövegek műfajilag rendkívül változatosak (Csorba 2016: 105–125), véleményem szerint ebben az összefüggésben válik értelmezhetővé. A háború résztvevői egy alapvetően közös tapasztalatot próbálnak különböző narratív eszközökkel megragadni. Az első világháború újfajta, industrializált erőszak-tapasztalata

a háborúnak a kalandot, hősiességet előtérbe állító, felmagasztaló megénekléseivel szemben a világegés lassú, felőlő folyamatával szembesítette a katonákat (Balogh 2015). A hadvonalú bakák által magukkal vitt nyelvi kifejezésforma tehát csakhamar elégtelennek bizonyult. A háborúban nem *cseng a kard*, nincsenek *döntő csaták*, nincs értelme a *legénykedésnek*, nincs *igazságos diadalban* részük, nincs *nagy, szent, közös cél*. A szabadságharcos jelszavak, történelmi párhuzamok kiüresednek.

A különböző háborús feljegyzéseknek az idő előrehaladtával párhuzamos hangsúlyváltásait többen is regisztrálták (Dégh 1952: 127–129, Környeiné Gaál 1985: 196, Ujváry 1980: 460), és már a kortársak is megjegyzik (éppen két diadalittas, sovíniszta dal kapcsán), hogy „voltak a háborús népköltésnek Tiszavirág-életű termései is, melyek eleinte bejárták az országot, de egy idő múlva elhallgattak” (Kacsóh 1918: 118). Természetesen ezt a folyamatot lehet valamilyen politikai öntudatra ébredés, egyfajta ellenállás jeleként értelmezni, de a huszadik század ezt követő eseményei nem feltétlen indokolnak egy ilyen bizakodó olvasatot, ahogy az is kétséges, hogy a szövegek pusztá hiányából ennyire messzemenő következtetéseket levonhatunk-e. A szövegek kiveszésének okát éppen ezért elsősorban abban látom, hogy a háború tapasztalata hiteltelentette a korábbi háborús toposzokat, képeket (Balogh 2015: 61), melyek így elégtelen önkifejezési eszközökké váltak.

Halmágyi Ferenc hagyatéka ugyanakkor ennek a változásnak a megragadására kevésbé alkalmas, mivel a füzetbe 1915. közepe után már nem kerültek új bejegyzések. Mégis, a szövegek számának ritkulását, a prózai elbeszélésnek egy mondatos tényközlésekre való szűkülését értelmezhetjük úgy is, mint a használt nyelv elégtelenségéből következő hallgatást (Moore 2013: 294–295). Másképp, az idő előrehaladtával azért kerül egyre kevesebb bejegyzés a füzetbe, mert a Halmágyi által korábban használt narratíva már nem tudja érzéseit, tapasztalatait megjeleníteni, ugyanakkor még nem talált új, hiteles kifejezésformát.

A füzet azonban egy másik, nem kevésbé fontos folyamat követésére már-már tökéletesen alkalmas: a békés és háborús időkben szolgálatot teljesítő katonák mentalitásának megváltozásának nyomon követésére. Halmágyi első, januári keltezésű levelében még harmadik évét tölti sorkatonaként. Mint olvashatjuk, a szolgálat számára nyűg, szeretne minél hamarabb szabadulni tőle. Ahogy cinikusan megjegyzi, tisztosnak is egyedül azért jelentkezett, hogy hamarabb hazajuthasson. Ezzel szemben azt látjuk, hogy néhány hónappal később már (szó szerint) ódákat zeng a katonaságról. A katonaság intézményéhez való hozzáállásának radikális megváltozása megkérdőjelezi, hogy a háború éljenzése mögött az egyéniséget elnyomó „tömegelemek, jelen esetben a katonai közösség hatása” állna (Hajdu–Pollmann 2014: 72). Ha ez valóban elégséges magyarázat, akkor miért nem vall hasonló lelkesültségről ugyanannak a személynek békeidőbeli szerepfelfogása?

A változás mögött meglátásom szerint elsősorban a történelmi tudat áll. A háború kitörésével az egyén a világtörténelem színpadán találja magát, a „nagy esemé-

nyek”, a nagy háború résztvevőjévé válik.¹⁰ A háborús propaganda csak erősíti ezt a képet, a mozgósítás eszközeként teszi az alapvető történelmi változások ígérését, a folyamatok befolyásolásának ígézetével hívja harcba az állampolgárokat. Halmágyi Ferenc füzetében a történelmi tudat világosan megnyilatkozik. Naplóját mint hiteles tanúságtévő írja, magát sok ezer katonával együtt a háború hiteles krónikusának tartja (Ujváry 1980: 460). Azonban itt nem egyszerű megörökítésről van szó, hanem tevékeny részvételtől, arról a vágytól, hogy a baka ott lehessen, *hol új formába öntik a világot, ahol zeng az új nagy hősök harci dala, ahol megvédelmezheti ezeréves szent szabadságunk*. A katonák háborús tüzét a világtörténelemben való részvétel, a nemzet nagyjainak mitologikus tetteihez mérhető cselekedetek végrehajtásának vágya táplálja. A háború elhúzóásával a történelmi lelkesedés lángjai pedig lassan kihunynak.

A történelmi, mitologikus nemzeti beszédmódot a vallásos képek erősítik. A szövegben az elsősorban vallási kontextusban elhangzó szavak (*áldás, eskü, oltár, szent* stb.) nagy száma szembeszökő, ahogy sok szónak a versen belüli kontextusa is teret enged vallási áthallásoknak. A költeményekben a vallási és a nemzeti beszédmód teljesen összefonódik, a versek mintha a harcoló katonák nemzeti, történelmi, vallási felkentségét énekelnék meg. A három sík összefonódását a gyűjteménynek talán legerősebb, *Mit hozott a posta?* című verse adja a legjobban vissza, amely Halmágyi Ferenc halálhírének elképzelt fogadtatását énekl meg. A versben édesapja, miután a halálhírt hozó levelet elolvassa

*Könybe borult szemmel feltekint az égre,
Ugy érzi, hogy menten összeroskad térde,
Aztán büszkén mondja, hogy öröm nézni:
„Én édes gyermekeim, most kezdesz csak élni!”*

A háborús hősi halál mártírhallá, megigazulássá válik a versben, az anya szeme egyszerre könnyes a gyásztól és a büszke meghatottságtól.

A háborúban a vallás is szerepet kapott a mozgósításban, például azzal, hogy nagy számban adtak közre különböző háborús imádságokat (vö: Szabó 2009). A jelenségre már a kortársak is felfigyeltek, az evangélikus lelkész Szeberényi Lajos Vilmos kritikusan jegyzi meg, hogy „a háború alatt minden hadakozó fél nagy gondot fordított a vallásos érzület ápolására, persze nem vallásos célból, hanem magát a

10 Ahogy a korszellemet Karinthy megidézi: „Olvasmány volt a történelem – érdekes könyv, sok kötetben és sok fejezetben, néhol kicsit művészietlen, szinte ponyvás, mint a rémregények – és mi az utolsó fejezetet nyugodtan tesszük le, odaképzelve az utolsó sor alá »vége a regénynek« – most pedig következik a valóság, a szép emberi élet, tele akarattal s minden akarat szabad érvényesülésével. Micsoda ébredés vagy inkább milyen borzasztó álom, – szemünket dörzsöljük, és riadtan nézünk körül: egy üres oldal volt csak, amit a könyv utolsó lapjának hittünk, s most jön a következő fejezet, ugyanabban a hangnemben, ugyanattól a szerzőtől, vér és vér – azzal a különbséggel, hogy ezúttal nem mi olvassuk, hanem minket olvasnak, mi vagyunk a szereplők, süket és vak, tehetetlen regényfigurák, a nagy rémregényekben, akiket ezer tűzön és poklon ráncigál keresztül a szerző, egy ismeretlen befejezés felé, ami már nem rólunk szól majd, nem velünk foglalkozik.” (Karinthy 1928: 111.)

vallást is hadieszköznek használva fel.” (Szeberényi 1929: 51) Az első világháborús katonakönyvekben a vallási elemek hangsúlyos jelenléte így nem feltétlen azzal magyarázható, hogy ez lett volna „a népi mentalitás meghatározó mozgatórugója” (Dimény-Haszmann 2011: 225), hanem azzal, hogy a totális háborús mozgósítás magát a vallási nyelvet is instrumentalizálta és szolgálatba állította.

Következtetések

Halmágyi Ferenc írásai mint néprajzi, mentalitástörténeti források megismertetik velünk egy polgárosodó, paraszti származású személy íráshabitusát, gazdagítják a katonaköltészetéről szerzett ismereteinket, hozzásegítenek a háborús tapasztalat narratív reprezentációjának értelmezéséhez. A közölt anyagnak különös értéket ad, hogy szerzőjének mind békés, mind háborús katonasoráról tudósít, a szöveget át vagy újraértelmezés nem terheli. Az anyagon követhetővé válik az a folyamat, melynek során a katonaság tapasztalatait megjelenítő nyelv átalakul, a katonasággal kapcsolatos negatív attitűd megváltozik.

A műfajilag rendkívül színes korpusz egyik közös jegyét, a katonaköltészet egyik lehetséges, általános tulajdonságát az otthoni és katonai viszonyok közötti ellentétek, feszültségek érzékeltetésében és narratív feloldásában jelöltük meg. A füzet szövegeit mint a háborús mozgósítás, a propaganda történelmi, mitológiai, vallási narratív eszköztárának tükröződését interpretáltuk, a háború erőszak-tapasztalatát, a háború értelmét és célját a szerző ezzel a készen kapott eszközkészlettel dolgozza fel és jeleníti meg. A bejegyzések ritkulását e nyelvi kifejezésformák elégtelenné válásában, egy új, alkalmas, hiteles kifejezésforma hiányának tudtuk be. A vizsgált anyag rámutat, hogy egy személy esetében is milyen gyorsan és radikálisan változhattak a katonasággal kapcsolatos attitűdök, a katonaság és háború tapasztalatát kifejező nyelv.

Szakirodalom

Balla Tibor – Pollmann Ferenc

2015 Az Osztrák–Magyar Monarchia az első világháborúban (1914–1918). In: Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarországon a Habsburg Monarchiában 1718–1919*. Zrínyi, Budapest, 275–338.

Balogh László Levente

2015 Az erőszak laboratóriuma. Az első világháború erőszak-tapasztalatáról. In: Pabis Eszter (szerk.): *Az erőszak reprezentációi*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 49–66.

Csapó Csaba

1999 *A magyar királyi csendőrség története 1881–1914*. Pannónia, Pécs.

Csonka-Takács Eszter

2008 A sorkatonasághoz kapcsolódó átmeneti rítusok Gyimesben. In: Ilyés Sándor – Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 16. Az el-tűnt katona*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 133–157.

Csorba Béla

2016 Rabszolgák még nem vagyunk. *Létünk XLVI.* (1) 105–125.

Dégh Linda

1952 Kálmány Lajos munkássága és a történeti énekek. In: Kálmány Lajos: *Történeti énekek és katonadalok*. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 71–134.

Dimény-Haszmann Orsolya

2011 Írott emlékek az első világháborúból. In: Kinda István (szerk.): *Beavatás. Tanulmányok a zabolai Fiatal Néprajzkutatók Szemináriumának anyagából (2008–2011)*. (A zabolai Csángó Néprajzi Múzeum kiadványai, III.) Kriza János Néprajzi Társaság – Csángó Néprajzi Múzeum, Kolozsvár–Zabola, 207–234.

Farkas Kinga

1999 A népi írásbeliségről – Kusztos Vilmos verses füzetek kapcsán. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 227–239

Gömöri Jenő

1918 *A nagy háború katona nótái*. Lampel Róbert Rt. Könyvkiadóvállalat, Budapest.

Gyáni Gábor

2010 Az első világháború és a paraszti emlékezet. In: *Uő: Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 294–303.

2015 Az első világháború emlékezete. In: Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Országgyűlés Hivatala, Budapest, 311–332.

Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc

2014 *A régi Magyarország utolsó háborúja 1914–1918*. Osiris, Budapest.

Hanák Péter

1988 Népi levelek az első világháborúból. In: *Uő: A Kert és a Műhely*. Gondolat, Budapest, 222–274.

Jakab Zsuzsánna

1999 Demeter Domokos, a népi verselő. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 216–226.

Kacsóh Pongrác

1918 A mai magyar katonanóta. In: Haraszi Emil (szerk.): *Daliás idők muzsikája*. k.n., Budapest, 115–121.

Karinthy Frigyes

1928 Történelem és gondolat. In Uő: *Krisztus vagy Barabbás*. Athenaeum, Budapest, 109–113.

Kálmány Lajos

1952 *Történeti énekek és katonadalok*. Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest.

Keszeg Vilmos

2008a *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3.) KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

2008b A katonaság és a történelem. In: Ilyés Sándor – Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 16. Az eltűnt katona*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 205–254.

Környeiné Gaál Edit

1985 *Az első világháború emlékei a népi kéziratos forrásokban és a szójhagyományban*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen.

Moore, William Aaron

2013 *Writing War. Soldiers Record the Japanese Empire*. Harvard University Press, Cambridge, Ma.

Nagy Endre

1915 *A Nagy Háború Anekdotalincse*. Singer és Wolfner, Budapest.

Prukner Attila

2013 *A magyar vám- és pénzügyőr szervezetek tevékenysége 1867–2010 között*. Doktori értekezés. Elérhetőség: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2014/prukner_attila.pdf (letöltés ideje: 2016. november 16.)

Szabó Dániel (szerk.)

2009 *Az első világháború*. Osiris, Budapest.

Szeberényi Lajos Zsigmond

1929 *Parasztok a világháború után*. Magánkiadás, Békéscsaba.

Ujváry Zoltán

1980 Népköltészet és irodalom a népi kéziratos könyvekben. In: Uő: *Népszokások, népköltészet*. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága, Debrecen, 425–556.

Vasvári Zoltán

1999 „Hallgass a szív szavára...” Emlékversek funkcionális használatban parasztságunk kezén. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 119–128.

Mellékletek

Levél

Mostár 1914 Január hó 13án

Szeretett Kedves Szüleim!

Mivel hogy az időből bőven kitelik levélírára is, nem mulasztom el magoknak egy terjedelmes levelet írni, olyat talan a milyent még katonáéktól nem irtam. Nincs is mivel töltsen az időmet sokszor s ezért még unalmamból is neki fogok írni.

Először is megírom hogy hála Istennek egészséges vagyok mint a makk s ehhez hasonlot kívánok maguknak is. Egy kissé meg vagyok hűlve, de ez így szokott lenni itt nálunk kivált téli időben, mint a milyen most is van. –

Hamár az időről írok, meg is írom alapjában hogy milyen idő jár errefelé. Most jelenleg olyan hideg és olyan nagy szél fuj, hogy majd ledőt a lábunkról. Már így van több mint egy hete és még eltart egy hétig mikor jól neki indul. Ez így szokott lenni minden télen. Most két éve is így volt éppen. Nem is rukkolunk ki mert megfagnánk. Itt benn a kaszárnyában az iskolában vagyunk mindennap, és itt még megjárna mert tüzelünk is úgy szűlken mint az katonáéknál szokásban van. Máskülönben itt sem éreznénk magunkat olyan nagyon jól mert a szél a falon keresztül még ide is befujj. Kőröskőrül a nagy hegyek mind howal vannak boritva, itt lent a városban nincsen. A szobánkban a hol hálunk egy cseppet sem tüzelünk, az is igaz hogy nem nagyon sokat ülünk benne nappal, mert folyton az iskolába vagyunk. Reggel 7 órától fél tizenkettőig. Délután fél kettőtől ötig és este fél héttől fél kilenczig. Szoval a míg felkelünk megreggelizünk a jó keserű fekete konzerva kávé, délben amíg megebédelünk, az ebéd még megjár csak adnának többet, és este megvacsorázunk persze megint a fekete kávé kerül asztalra. Most jön még csak a java este fél kilenczkor vége az iskolának és kilenczkor lefekünni kell. Nem is kívánkozik egyikünk sem nagyon a lefekvéshez, mert nagyon hideg az ágy irtozunk belefekünni. Deha egyszer már benne vagyunk csak eltelik valahogy, mert takaronk az nagyon jó van. Hanem reggel felkeléskor jön még csak a hadd el hadd, nehezen akarodszok a meleg ágyból fölkelni. A fiuknak a kik kezek alatt vannak csak egyet kiáltok, hogy auf, a másik perczben mindenki talpon van, s csak amugy köszönnnek: Jó reggelt czugszfűrer Úr, hogy tetszett aludni, mit tetszett álmodni. Én is bizony odavágom hogy nem nagyon tetszett álmodni mert nagyon hideg van. –

Félnek azok tőlem mind a tűztől még jobban. Muszáj velük egy kicsit szigoruan bánni a míg hozzá szoknak mindenhez meg aztán megis kívánják a tiszt urak, és máskülönben is ezt így írja a katonai előírás. De sok baj is van velük a ember sokszor kijön a sodrából. Nekem különösen kijutott most mert én vagyok felelős mindenről, és minden itt az iskolában az én kezem alatt van, mivel én vagyok a legöregebb altiszt. A többi századoktól mind káplárok lettek kommandérozva. Sokszor azt hiszem hogy a fejem egész kalandárium. Adnak az embernek csillagot de adnak aztán munkát is és felelősséget kívánnak érte. Hanem hát valahogy csak eltelik még ez a hátralevő kilencz kis hónap. Az igaz, hogy egy nap egy egy esztendő, de ha az ember már jóllakott a roszból azt hiszi hogy a mi hátra van még soha el nem telik. –

Pláne nekünk a kik a harmadik évünket szolgáljuk már nem nagyon inyünkre van már a komisz élet a miota a közemberek a kik vellünk rukkoltak már szabadságolva lettek e hónap 8án. Csak éppen mink maradtunk itt a salzsik, a kiknek legtöbb hasznát vették s ennek elismeréséül most továbbra is étetik belünk a komisz kenyeret. Jogukba áll hogy itt tartsanak mert három évre soroztak be és nem szolhatnánk semmit, deha a felit hazaeresztik két évre, akkor már nincs igazság a katonáéknál sem én legalább ugy érzem részemről, mert úgy

„Hol új formába öntik a világot.” Halmágyi Ferenc katonakönyve és levelei

senki sem érdemelte meg jobban a hazabocsátást mint éppen a salzsík mert azok kinlódtak sokat a mások kitanításával. Azért reményünk van, hogy talán velünk sem szolgáltatják ki a három évet s talán május felé hazaeresztenek. Még nem hallszik erről semmi sem de mink azért remélünk. –

Törekedtünk hogy csillagot kapjunk hogy egy kicsit jobban legyen dolgunk és ne parancsoljon minden jöttment ki katonáéknál egy csillagot kapott, hanem hogy mi parancsoljunk azoknak. –

Most pedig pennámat megint kezembe veszem és leveletem tovább folytatom, pedig már idáig is eleget írtam, de azt akarom hogy ezen papírt megtöltsem hogy legyen mit olvassanak. Ugyis katonáéktól még ilyen hosszú levelet nem küldtem. Az is igaz hogy aztán egy darab ideig nem fogok írni, mert nem lesz mit, mivel most a mit csak lehet mindent meg írok. Magoknak is lesz idejük elég hogy elolvassák, mivel mind odahaza ülnek mert télen nem igen szokott lenni nagy munka. Este fonoba mennék mint az faluhelyen rendes szokás. Bizony meg csak ott telik jól el az idő. Én is szívesen elmennek plane olyan helyre a hová szép lányok is járnak hogy elkapnám én is valamelyiknek az orsoját, de itt nincs fonó s így hát elhagyom máskora, talán a jövő fárságra és akkor ha kapunk egy jó szemügyre való kis lányt uri nyelven drága aranyos kis tyukot, meg is házasodunk, ha lehet.

Itt mostanában is lehet ám sok szép kis lányt látni csak velük szorakozni nem lehet egyrészt azért mert nem nagyon értjük az ők nyelvüket, másrészt nem is igen szeretnek szoba álni a szegény katonával, mert félnek hogy a katonák a mint az szokás is csak a fűzfá alatti szerelmet keresik. –

Itt el is szokunk a lányok udvarlásától, hogy mikor haza megyünk még beszélni sem tudunk hozzájuk illedelmesen. –

Azért szeretném meglátni azt a lányt most is a melyiket el nem tudnék szorakoztatni orák hosszágig mesélnék én annyit, csak győzze hallgatni. És ha most nem is lehet majd el jön az idő és akkor annál hevesebben fogunk kurizálni nekik. –

Lehet itt ám török lányokat is látni, sokszor nem veszik észre az embert és kitakarják magukat vagy az ablakból néznek ki, és csak úgy kapkodják be a fejüket amikor az ember feltekint rájuk. Láttam már többet és mind olyan szép piros arczuk még fehér volt mint a hab. Igazán csoda szépségek vannak köztül. Ha kapnék egyet elvinném magammal magyar országra, csak ez a feneség hogy nem is álnak szoba a másvallásuakkal. –

A szerb lányok meg gyatyát viselnek hogy az ember nevet mikor rajuk néz, pedig vannak azok között is szépek. Persze gatyát csak a paraszt lányok viselnek az uri nép úgy jár éppen mint nálunk Magyarországon. –

Hamár az idevaló lányokról írtam, most azt kérдем magoktól, hogy hogy állanak a Mészköi lánykák? Mentek-e sokan férjhez közülök, vagy legalább is készülnek férjhez menni. Hanem mondják meg valamelyiknek közülök, hogy még én is itt vagyok, hogy megvárjon. Én azt hiszem hogy meg vár talán az egész, csak azt nem hiszem hogy mészköről vegyek feleséget. Ezt még azért nem írom komoly dolognak csak vicz az egész, hogy teljék a papír. Kíváncsi vagyok azért hogy milyen lányok fejlődtek a fiatalabb lánykákból, mert a nagyobbak már ugyis megvénültek. Érdeklődöm azonkívül a fiatal legénység iránt is, mert én is még az vagyok. Megházasodtak e közülök sokan, és ha igen kik? Mikor szándékoznak házasodni a többik. Hogy telik nekik a fiataloknak az élet. Vannak-e gyakran jó multságok? Azt hiszem hogy van kis fogadjon cigányt mert most sok fiatal legény van a faluban. – Vagy azt várják hogy én menjek haza. Ha addig nem mulatnának a míg én haza megyek bizony sokan elfelejtenék a tánczot. Azért nincs kizárva hogy hamarább is ne menjek haza ősznél, ha éppen rövid szabadságra is majd husvétkor, de alighiszem hogy úgy legyen.

Most meg érdeklődők a hazai viszonyok iránt, mert mindenre kíváncsi vagyok. Megvan-e még a borjuk. Azt hiszem szépek lehetnek-e? Aligvárom hogy lássam őket. Lesz-e cziczulázó kecske mikor majd én haza megyek, mert olyan régnem ittam kecske tejet. Még most is meginnám ha előttem volna. Ha nincs és így iszok hideg vizet s azt gondolom hogy kecsketej.

Efféle számárságokra áll még most is a fejem de valamit kell írjak hogy teljék az idő, mert ha nem írok mindig haza gondolok, plane máma kedd este van, szeretnék a lányokhoz menni. –

Meg is értem azt az időt hogy sokszor az egész század legénysége a kezem alatt áll és parancsolok neki, de szívesen oda adnám bárkinek a rangot csak haza mehetnék. Ha tudtam volna hogy mint közember hamarabb hazaeresztenek mint a három év, bizony nem szerettem volna csillagot, de akkor gondoltam, hogy ha a finácizoknál szerettem hármat a hol még nehezebben megy az előrehaladás, azért törekedtem itt is és hála Istennek el is értem, hogy a kikkel a negyedik századhoz Bilekre rukkoltam az első lettem. Persze most a hazamentelnél ők már hazamentek és én leszek az utolsó.

Tehát egye fene úgy sem segíthetünk ezen majd csak eltelik ez is a hogy a többi eltőt csak egészség legyen. Kissé rosszul esett mikor elbucsuztak tőlem a fiuk kikkel mint testvérek éltünk. Alig tudtak még köszönni is örömiükben, mikor a szadadságos kis könyvet zsebre vág-ták még étvágyok sem volt enni. Mert ez olyan váratlanul jött hogy hazamennek, jött mind máma és holnap délután már vonatra ültek. Én ugy hiszem hogy a miénk is ilyen hirtelen fog jönni nem fogunk tudni semmit s egyszer csak indulni kell. Bár jönne is adná a jó Isten. Magok el sem képzelik mekkora örömet szerez egy fiatal embernek ki az életéből a legszebb három éven a császár kenyerét ette, mikor megszabadul. Mikor innen megszabadul egész más emberé változik, más életmódot folytat, jobban meggondolja, hogy mit cselekszik.

Persze ez miért van, azért mert itt nagyobb szigorúság és fegyelem alatt van mint oda-haza, meg aztán nem engedi a zsebe. Lehetne ám is vig életet folytatni azért csak volna bő-ven pénz (úgy a mint nincs.) Plane most nyár óta még rosszabb mert tiz napra fizetik a lénungot,¹¹ ami rossz, mert az ember egy nap elvásárolja és eleszi erre meg arra, aztán még kilencz napig bőttől. Bizony nekem is máma este szabad kimenésem van, mert a másíkok tartják az iskolát, de nem megyek sehova mert nincs gázsi, pedig még messze lesz 21dike és csak akkor kapunk megint pénzt. Igazán olyan szük és csendes életmódot folytatok, hogy magok nem is gondolják hisz másképp nem is tehetném mert nincs miből, hazulról egyál-talán nem kapok itt pedig keveset adnak, de hát nincs mit csinálni

Most is azon töröm a fejem hogy egy fényképet kéne csináltassak katonai emlékül mert még nincs, azért is vártam idáig hogy a harmadik csillagot is megkapjam. Most hogy ez is meg van akarok egy képet csináltatni hogy mások is láthassák, hogy igyekeztem katonáéknál.

Megtehetnék hogy kiségitsek s legalább 5 koronát küldhetnének ámbár hogy magok-nak sem igen van honnan de ha eleitől vesszük s össze számítjuk nem olyan nagyok sokat küldtek csak ép mikor szabadságra voltam. Hanem azt is ígérem hogy majd isten segítségével megint elérem azt az időt midőn nem leszek magokra szorulva és a mit katonáékhoz ne-kem küldtek mind vissza szolgálom. – Ne gondolják hogy elmulatni kérem a pénzt mert azt restelném is eszembe venni.

Magokra bizom tehát hogy ugy tegyenek a mint magok akarnak ha belátják hogy igazam van küldenek, ha pedig nem küldenek én akkor sem tehetek semmit. Majd ha az 5 koronát elküldik három hétre rá meglátják a képmásomat a mostanit ha egy képet küldök. –

Azt megirom itten hogy azok a képekre a miket innen katonáéktól küldtem haza, hogy vigyázzanak rá mert mikor hazamegyek mind rámába akarom tétetni, nehogy elhányodj-a-nak valahol, tegyék be a ládámba. –A ruhámra is vigyázzanak mert nemsokára eljön az idő, megint szüükségek lesz rá. Csak azt az időt várom, hogy felcserélhessem ezt a ruhát s magam vigyem még egyszer a másik egyenruhát akkor azt mondom, hogy soha sem voltam katona.

Most egy kis szünidőt tartok az irással, de megint folytatni fogom mert most kedvem van egy hosszú levelet írni magoknak. –

Folytatása a másik oldalon lesz. –

Ezen oldalon majd igyekezni fogok rövid leveletem bevégezni, s ha egy kicsit többet is írtam a kelletténél van magoknak is idejük elolvasni, legalább nevetnek is rajta egyet, mert

¹¹ Zsold.

„Hol új formába öntik a világot.” Halmágyi Ferenc katonakönyve és levelei

itt bizony megírom mindent a mit csak tudtam, és még tovább is folytatnám de már nincs is mit előhozzak még, meg aztán az idő is kilenczre jár, hát elkészülök már befekünni abba a hideg ágyba.

Azt azonban még egyszer megismétlem hogy legyenek szivesek az 5 koronát elküldeni hogy képet csináltassak, kevesebbet ne is küldjenek. –

Levelem végeztével pedig kívánok mindnyájoknak a jó Istentől a legjobb egészséget és boldog megelégedést. Azonkívül tisztelem mind a szomszédokat mind a fiatalságot és kívánok nekik is jó mulatságot, hogy emlékezzenek meg rollam is jó barátukrol. –

Isten velők számtalanszor csokolja mindnyájokat szerető fiuk a távolból.

Mostár 1914. Január 14-én.

Halmágyi Ferencz czugsfürer

K. u. K. fest. Art. Komp. 3/2. Unteroffiziersbildungschule

Herczegovnia. –

Ámmen!!

Katonafüzet

Nem hivlak én vissza, megtanultam én is azáltal szeretni

Könnyező szemekkel dalolni mulatni

El mulik majd minden a bánat sem éget

Azt is elfelejtem hogy hivtalak téged, hogy hivtalak téged.

3.

Csak őszi időben, mikor a madarak tarlok felett szállnak

Mikor a virágok szintelenre válnak

Szomorú borongos vasárnap délután

El fog a vágy újra fehér arczod után, fehér arczod után

4.

Van egy kívánságom, szeretném az arczod csak még egyszer látni

Még egyszer a sarkon órák hosszát állni

Még egyszer csokolj meg vesztett boldogságom

Azután meghalni ez a kívánságom végső kívánságom

Bilek 1914. szeptember 12 Halm

Katona dal. Hadba induláskor.

1.

Jaj Istenem hol lesz a sirom

Szerbiának hegyes oldalon

Szerbiának hegyein a kősziklák tetején

Ott lelem a halálom.

2.

Megálj! Megálj! kutya Szerbia

Nem lesz tiéd soha Bosznia

Mert a magyar nem enged a vére nem apad

Akár mennyien legyetek.

3.
Akár is dörög az ágyú
Nem félünk mi a szerbiától
Megtámadjuk azokat
Lőjjük mint a vadakat
Az hegyek oldalában
Halmágyi

Meghívó

A montenegroi határszélen üdülő magyar vártüzérség mikor a fegyverek és ágyuk pihennek minden este nagy mulatságot rendez, melyre tisztelt czimet és becses családját tisztelettel meghívja a rendezőség. –

Friss italrol és jó magyar gulyásról gondoskodva van.
Hetenként változatos, mulattató, nagy érdekű attrakciók!

Műsor e hétre:

1. Ágyuk ébredése: Előadja Haubitz¹² Pista zenekara, hagszerek Krupptól.¹³
2. Sturm: Haditánc. Bajonett Fercsitől.
3. Futóverseny: Rendezi Putnik vajda¹⁴
4. Az őrült. Monolog: Előadja élethűen Karagyorgyevics Görgy ur.¹⁵
5. El mennék én de nem tudom hová: Énekli Prasicus.
6. Ugy elmegeyek hirt sem halltok felöllem: Énekli az egész szerb-montenegroi hadsereg. Belépti díj. 1 korona. A tiszta jövedelem a pánszláv eszmék sirján emelendő emlékre fordítatik! A rendezőség

Valaki nevére...

1.
Rózsaszin papiros, aranyos a széle,
Becézgető lánynév van a közepébe.
Bársony szirmu szavak hajladoznak rája
Mint a festő bimbok a kinyílt virágra.
Amikor az irás egészen elkészül
Turbékoló gerlét ragasztok jelképül
Kívül a levélre,
Azután elküldöm valaki nevére.

2.
Rózsaszin papiros, arany a szegélye,
Arany fürtös lányfej hajlik a levélre.
Szeme tündérfénybe, ajka rozspirba
Levelet vesz elő, talán válaszol rá,
– Vagy talán leírja.
Mikor az ivással egészen elkészül

12 Tarack.

13 Utalás a Friedrich Alfred Krupp (1854–1902) alapította fegyvergyárra, mely az első világháború alatt elsősorban tüzérségi fegyverekkel látta el a hadsereget.

14 Radomir Putnik (1847–1917) szerb tábornok.

15 György herceg (1887–1972), I. Péter szerb király fia. 1909-ben külső nyomásra lemondott a trónörökös címről. Harcolt az első világháborúban és súlyosan megsebesült. 1925-ben öccse elmeelháborodottságára hivatkozva valóban elmeegógyintézetbe záratta.

Csalfa, kincs lepkét ragaszt rá jelképül
Kívül a levélre,
Azután elküldi valaki nevére.
Bilek 1914. nov. 7.
Halmágyi

Harcz Madara!

1.

Alvó országra harc madara szállott
S szárnyra lelibbent kőltőgetőn.
S az alsó elűzte, lerázta az álmot,
És talpra perdült frissen fenyegetőn!

2.

A föld megroppant, millió sziv dobbant
Rákóczi-népem Csaba-hada
A mélyből, a menyből közénkbe toppant
És zeng a hősök, az új nagy hősök harci dala!

Ágyuk döreje rázza a földet,
Golyok villáma cikázva hull...
Hősök támadnak – hősök kidőlnék,
De velünk a jog, az igazság és hadunk!

Többé nem alszunk!... Fel a tetőre,
Hol a magyar név ragyogva áll!
– Győzni, csak győzni! Bátran csak előre!
Mienk lesz a dicsőség, – vagy a hősi halál!
Szerk. Bileken 1914 nov. 12.
Halmágyi szakv.

S ha a sereg a harczról visszatér
Hulljon reája az áldás, a babér
1914. XI. 24.
Halmágyi

Hazámhoz.

Te légy sziveinkben az oltár
Tehozzád szálljon minden zsoldár
Rolad zengjen a költők lantja
Téged áldjon a szunnyadoknak
Korhadht keresztje, szúrke hantja.

Tebenneded él Árpád öröke
Teérted áldott minden röge
S ha érted szállunk harczmezőre
Ezeréves szent szabadságunk,
Honszerelmünknek te vagy őre.

Dicsfény sugárzik minden arczon
Aki éretted küzd a harczon,
Lobbanj fel újra szittyák vére
Hisz küzdésnek siker a bére.

Dörögjön az ágyu, csengjen a kard
Emeljétek fel a hősi kart!
Hadd sujtson le csattogva az éle
S viszhangzik tőle a bércek bérceze.

S ha kardotokról vér pereg
S csatazajtól hangos a berek
Köztetek leng Árpád szelleme
S rátok vigyáz jó Istenünk szeme
S ha a sereg a harczról visszatér
Hulljon reája az áldás, a babér
1914. XI. 24
Halmágyi

Csatába vagyok.

Tüzes csaták zajába vagyok!
Világom ágyubombölés
Kard a kardon! Vész a vészen!
Nem fáj nékem a tördőfés!
Riadó kürtök harsogása
Vonja magával lelkemet –
Élet-halál a küzdelem,
Vagy megsegít – vagy eltemet!
Búg, dörg az ágyu, bomba hull.
Hogy lángra gyul a földteke.
Hol a halál lépten-nyomon
S egész világ daczol vele –
Kínzott lelkemmel oda vágyom!
Döntő csatára föl tehát –
Ki a halállal párbajoz,
Az előtt nincs semmi gát!
Kartács tűz égő zaporában,
Szilaj paripán rohanok,
Elöttem vész! Utánam vész!
Hogy tüznek össze a karok!
És zeng az ég harangja ott fönt
És csattog itt lent fegyverem,
Golyó süvit fejem fölött
– Én csak a bosszut érzem!
Előre! Tűzbe! – Végrohamra!
Rikolt a kürt. És döng a föld!
Az ellenséget, árulót
Hű kardom pusztítsad, kiöld!
Hajrá!... Hazám! Utolsó vérre
Viszem e vészes viadalt,
Mig igazságos fegyverem
Viv igazságos diadalt!

Bilek 1914. decz. 15 Halmágyi

Két lány!

Kata Feri mellére ráborult:

„Bár átálmodnám ezt a háborút!
De te elmegy, s a zordon, hosszú télen,
Nem lesz ki a korczora járna vélem,
Sok lesz és oly sok lesz az asszony
Nem lesz ki engem fessen mulattason,
Az izlés sem fog versenyezni majd,
A zsurok ragyogó világa kihalt
S kinek valahogy bajba jut vitéze
Be evezhet a vén lányság vizére.”

--

Ketten mentek a vasuthoz. Kéz a kézben,
S Jancsinak Julcsa mondogatta szépen:
„Csakhogy magadra vigyázni tudnál jobban,
Hideg földön, pocsétás vad árkokban,
Legénykedve meg ne hútnéd magad,
De téged a magyar vér elragad...
Vigyázz és a jó Isten megsegít
Letőrli szemem nehéz könnyeit,
S megszanja. Oh! Josága végtelen,
Drága életeddel gyenge életem”...
Bilek 1914. december 19-án
Halmágyi

Bohó ábrándok, vágyak mind letűntek
Csak ők, csak ők töltik be szívünket!
Kis vérövezte harczmezőre szállnak
S szemébe néznek százszor a halálnak:
A katonák mi édes véreink,
Az Isten őket védje, ovja mind!
Övék most minden, - A lányok epedése
Hitvesek csokja, anyák ölelése.
És gyermekajkak gügyögő imája
Kiséri őket féltve, óva, áldva!
Rögöz kötött lelkünk felszabadulva
Száll, száll velők harczok tűzébe újra!
Önzés, önérdék, vád, viszály: beszűntek
Nagy álmok, vágyok töltik be hitünket,
Csak erről zeng költőnk hangján a dal!
Nincs semmi most mi kicsinyes, mi léha
Mindnyájunknak nagy, szent, közös a célja:
Testvériség, szabadság, diadal!
1914 decz, 21én
Halmágyi

Igéret.

Elment a fiu s a lány úgy igérete
Hogy majd este reggel imádkozik érte
Imádkozik értem nem felejtí soha
Ő lesz szüntelenül minden gondolata

És a fiu elment hittel, bizva, bátran
Résztt vett hőiesen véres csatákban.
Elől harcolt mindég, kipirulva, hévvel
Gyilkolta az ellent. Az ajkán egy névvel

És ezalatt itthon? Napok hetek teltek,
És a leány lassan.. lassanként felejtett.
Elment? Maradt itthon meg vagy kettő három
Talán vissza sem jön? Én bizony nem várom!

Mialatt ő itthon kaczagva él
Valahol halvány szőke fiu fekszik
Melléből jo pirosan bugyog a vér.
1914. decz 24-én
Halmágyi

Tudom hogy hiába.
Ott van abban az véres csatában
Hol új formába öntik a világot
Én itt ülök a kis asztal mellett
És könnyes szemmel várok... egyre várok
Pedig tudom hogy hiába minden.

Tudom hogy az én fohászom többé
Nem hallja meg senki odafönn az égbe
Pogány szivemmel tagadtam az Istent
Most mégis midig imádkozom érte
Pedig tudom, hogy minden hiába.

Ha visszajön is, én már sohse látom
Nekem nem is szabad többé várni rája
És nincs jogom többé imádkozni érte
Csak remegő szájjal zokogni utána
És sirok... pedig tudom, hogy hiába
1914. decz. 26.
Halmágyi

1914. évben kitört háboru elményeiből jegyzetek. Irja egy tényleges szolgálatra bevonult tartalékos altiszt ki napjait lent a Montenegroi határ szélen tölti. –

1914 július 29-én csapattestem kiegészítőjéhez Gyulafehérvárba beszollittattam honnan 5 napi ott tartozkodás után felszerelve a bosnia és hercegovinában állomásozó századok kiegészítésére 1914 augusztus 4-én d.u. 3 orakor utra keltünk. Rövid utazás után erdély egy kis községében Sobazsin (?) Lakossága oda érkezésünk hírére sok gyümölcsöt élelmiszert és italt hozott az állomáshoz melyet a vörös kereszt egylet nőtagjai osztottak szét a lelkesedésel eltelt katonák között. Hazafias dalok kíséretében indult vonatunk, zsebkendők lebegtetése között haladt minden állomáson keresztül. 5Én reggel érkezünk Aradra hol reggelinket (forró teát) elfogyasztottuk. Rövid ott tartozkodás után elindulva délben már az alföld közepén Szegeden állottunk meg. Innen elindulva pár ora múlva Szabadkára szaladott be vonatunk hol a pályaudvar nagy közönsége lelkes éljenzéssel fogadott. Itten fogyasztottuk el ebédünket jó paprikás gulyást. Félorai vesztglés után zöldágazott és zászlokkal díszített vonatunk tovább indult. Egy orai utazás után elértünk az alföld egy kis községébe Szondra

„Hol új formába öntik a világot.” Halmágyi Ferenc katonakönyve és levelei

hol a közönség süteményt, bort és gyümölcsöt osztogatott szét. Tovább utazva nemsokára a Duna nagy hidján Gomnosnál átmelve Dályára érkeztünk honnan negyedóra tartozkodás után tovább kellett volna utaznunk, de előttünk levő szomszéd állomáson két katonai vonat összeütközése volt a mi hátráltatott a tovább utazásban. Ezen összeütközésben 14 halott és 40 sebesült történt. Több mint 4 órát töltöttünk tétlenül Délyén honnan este 9 orakor indult tovább vonatunk, Megfigyelve az összeütközés színhelyét láttam a vagonok roncsait a pálya mentén heverve. A halottakat és sebesülteket a legközelebbi katonai kórházba Venkovcéra szállították. Augusztus 6-án reggel 7 orakor érkeztünk meg a Magyarhatárszélre Boszniába, hol rengeteg katonaság várta a toovábbszállítását a harctérre. Egyik vonat a másik után indul és hordja szét a katonaságot a a határszélre. Láttam köztük lelkesült fiukat és el csüggedt alakokat is kik bizonyára hátra maradt családjukra gondoltak. A magyar határ elhagyása után d. e. 9 orakor indult el a keskeny vágányon vonatunk a boszniai hegyek között. Ugy Magyarországon mint Bosnia-Hercegovinában a pályatest mentén és hidak, alagutak mentén szuronyos katonák örködnek. Vonatunk 2 fogoly szerbet vitt magával Bosniából felvéve [kivehetetlen szó] mellett Utunkban majdnem minden állomáson katona vonatokkal találkozunk kiket az északi harctérre Galiczia határszélére szállítanak. Csuaup lelkesedés és éljenzével köszöntik egymást. Délután 1 orakor Rudánkára szaladott be vonatunk és 15 percz ott tartozkodás után tovább indula egy kis baleset érte vonatunka.

Csapatokra lön[leszakadt szövegrészek] okt 26-ig nem is tartottam érdemesnek a napi eseményeket följegyezni egyes fegyver lövéseken kívül minden a legnagyobb nyugalomban telt el. 26-án d. e. 11 orakor csak haljuk az ellenséges ágyuk lövéseit s a mint sivatának a golyoik felénk. Ugy látszik ismét ágyukat hoztak a határ közelébe de majd evvel is fognak járni mint előbb mikor egy nagy ágyujukat elvettök. Ha idején el nem szállítják ezt is hasonló sors éri, csak türelem és bátorság. Annyira megszoktuk már az ágyuk dörgését hogy nem zseneroz már egyáltalán. Okt 28-án kaptuk a hirt hogy csapataink Visegrádnál¹⁶ fényes győzelmet arattak a szerbeken. Mi pedig a montenegróiakkal Mekagrudánál¹⁷ 3 napos harcot vívtunk meg sikeresen nagy veszteséget okozva nekik. Részünkről a sevesöktek is halottak száma 5 tiszt és 120 emberre tehető. Sokat csonkított testet találtak meg szanitécaink. Mindről a ruházat hiányzott. 30-án reggel 11 orakor egy ellenséges patrul nagyon megközeleltette hadállásainkat biztosan kémlelni jött de rövidesen fejvesztve szaladtak vissza gépfegyvereink elől. Nov. 9-én d. u. 10 orakor két repülő gépünk indult el Kattarabol¹⁸ az ellenség hadállását felderíteni. Felettünk elszalva mélyen berepültek Montenegroba a hol ágyulövésekkel fogadták 6-öt löttek rájuk de semmi bajuk nem esett de az ellenség állását kinyomozták mert még az nap megkezdődött a tüzérségi harc úgy a tengeren mint szárazon s azota már 3 napja folyton tart.

E harcok kimenetele sikerrel végződött emennyiben arrol hadvezetőségünk jelentést téve az ujságok is közölték. November hoban és december hoban egész karácsony estéig elvélve voltak egyes kisebb szerű csatározások amennyiben nem lévén oly fontosak csak rövidesen megemlítem e sorokban Karácsony estig csak annyi történt hogy a mig mink is itt a lövészárookban egy kis karácsonyfa köré akartuk megtartani a szentestét a montenegróiak kiknek ekkor nem lévén karácsonyuk, pár ágyú lövéssel igyekeztek boldog karácsonyt köszönteni persze lövegeik nem találtak és sok nem is robbant fel. Erre mi is megköszönvük nekik üdvözlésüket megszólaltattuk nehéz ütegünket és rövidesen vége volt a koncertnek. Karácsony első napján aztán egy kisebbszerű támadást intéztek ellenünk persze véresen szaladtak vissza s vagy 43 itt hagyta a fogát. Ezzel az 1914-ik év szerencsésen véget ért és a mai napon átjöttünk az új évbe mely nem tudjuk hogy mit hoz. Idáig ugyan még nem történt fon-

16 Višegrad, város Bosznia-Hercegovinában.

17 Donja Meka Gruda, falu Bosznia-Hercegovinában.

18 Kotor, város Montenegróban. A gépek feltehetőleg Igalo légibázisáról indulhattak.

tosabb feljegyezni valóm. A mai napig úgyszólván semmi különösebb esemény nem adta elő magát s a napok majdnem egyformán teltek. 13-án éjjeli járőröztem, és alig szenderedtem el úgy éjjel 12orakor tompa lövés riaszt fel eslő álomból. Kisvártatva a második és harmadik s így tovább. Tekintettel hogy mindig teljes öltözetben alszom a második perczen már a ter-repet szemléltem a honnan a lövések jöttek. Jó csipős hideg szél fujdogált s ha nem is lévén holdvilág a hó mely a környéket fedi elég világos éjszakát varázsol. Szemmel látható volt a sötétben az ágyukból kilövellő láng minden lövésnél s az éjszakai csöndben jól hallatszott a golyók fütyülése. Nem tudtuk hogy mit jelentsen ez. Semmi fegyver tüzelés csakis ritkán az ágyuk moraja és a gránát sivitása halszott. Így várva a következőket rájöttünk hogy ott átellenben ez órában állott be az új év és az ó évnek bezárására lövöldöztek át hozzánk. Persze még nappal sem birnak találni nem hogy éjszaka s így minden lövésük hiába való volt. Mi persze még arra sem méltattuk hogy viszont kölcsönözzük a lövéseket. 20-25 lövés leadása után véget ért a lövöldözés és mi ismét pihenni tértünk. 14-én délelőtt megkaptuk a karácsonyi ajándékot ha kissé késve is érkezett mégis örömmel telve fogadtuk. Lapott mindenik pipát 5 magyar szivarkát és egy csomag 8-s dohányt, egy szappant, egy pogácsát, egy képeslapot és egy zacskó cukrot. Minden darabon mintha ott sugárzanék azon jó sziveknek szeretete kik ezeket nekünk gyűjtötték hogy itt a lőárookban is egy kis örömet szerezzenek mint harc-os katonáknak. Köszönet és hála érte mindnyájunktól.

Bilekről 1915 Márczius

Mikor bucsuztam...

Mikor bucsuztam ugye-e mondtam

„Lehet, hogy jón különb legény!

Szeresd te azt, mert messze földre

Halál mezőkre megyek én”!

Rám borultál buba borultán,

Csokos szavak közt suttogád:

„olyat mint te, még nem teremtet

És lánynak az ég nem is ad!”

Ugy esküdtél örök szerelmet

Zokogó sirás volt szavad...!

Vigasztalva átöleltelek

„Ne félj, szerelmem megmarad!”

2

És most kacagni volna kedvem,

Ha e napokra gondolok...

Menyasszony vagy, azt irták nekem

S eh... az árokban guggolok!

A csendes lázas éjszakéken,

Mikor az álom elkerül,

Az ellenséget lesem-várom,

Az ágyú fegyver hegedül!

Eszembe jut: te mostan járod

A menyasszonyi táncodat,

Duhaj, szilaj vérrel kívánod

Csokos örökre párodat...

Mért nem jó egy golyó szívemnek?

Hadd zuhogna a véreső

Míg szállna rám éje lelke-mnek,

Fülembe sirna hegedű?!

3.

Mikor bucsuztam ugy-e mondtam
„Lehet, hogy jón különb legény,
Szeresd te azt, mert messze földre,
Halálmezőkre megyek én!”
Rám borultál, bűba borultan,
Csokos szavak közt suttogád:
„Olyat, mint te, még nem teremtett
És lánynak az ég nem is ad!”
Es esküdtél örök szerelmet
Zokogó sirás volt szavad...
Tudom hogy hamis volt az esküd...
Szerelmem mégis megmaradt.
Halmégyi zugsf

1915 július 4-én éjjeli ütközet

1915 július 15-16 éjjeli órától dél 11 óráig erős ütközetben vettem részt.

Távolsági Pontok
Werk III. 1300 lépés

[Feltehetőleg tartozásokat rögzítő bejegyzések. A felirat áthúzások, a külalak miatt többnyire kivehetetlen. A következő oldalon szintén számítások, ezek nagy része szintén áthúzva. A kivehető feliratok a következők]

Monaré rossz
Halm. Nadrág rozsz
2 uj bluz kell.
Rosu nadrág rozsz.
4 rozsz nadrág
2 bluz kell uj.
2 rozsz bluz

A női zászlóalj szabályzata

A női zászlóalj azért alakították, hogy a fegyveres hatalomnak oly szolgálatot tegyen, mire a férfi nem képes. Minden női katonának legkevesebb 16 évesnek kell lenni és a 30 évet nem szabad túlhaladnia. A női katona fegyverének nem szabad nagy nyílásnak lenni, nem pedig lennie kicsinynek, hogy a töltény szorosan beleférhessen. Ha jön a király a női katonának szolgálatot teljesíteni nem szabad, hanem köteles egy piros zászlót kitézni, hogy az ellenség be ne merjen törni. –

A női katona köteles minden harc után fegyverét kitisztítani és ismét használhatóvá tenni a harcban elrontott fegyvert köteles azonnal jelenteni, hogy az esetleg nagyobb bajt ne okozzon. –

A női katonának főtörekvése az hogy az ellenséget gyöngyitse és fáradtsa, egy hátra huzodással jól középre vegye és egy harcot sem szabad addig elfogadnia, míg az ellenség végképp el nem gyöngül és vissza nem vonja fegyverét. Ha ezen szabályoknak ellenszegül és hétnél tovább egy töltényt hord fegyverében, annak büntetéséből 9 hónapig teljes mazzagysztérungba kell járnia.

Láttam! és jóváhagyom,
Czuger Izidor
női zászlóalj főparancsnok

Tábori Dal.

Táborozva járjuk Az idegen
földet. Kopárok a bérczek,
Kopárok a völgyek. Köves
duna partán, Hi a magyar
nota A jó régi fajta. Hej
sok vér vegyült már, A futó
habokba.

2.

Csillagos ég alatt, Tábortűzek
égnek, Szomorún világít
Sok harcos vitéznek. Vidám
notát fujna, Hej de lelkük
gyászba, Messze idegenben
A magyar hazára, Harcolva
vigyázva. –

Bilek 1915. jan. 12.

Halmágyi

Da (?) vorhandenen Mg. munitio ist mir auf einen zettel genair (?) bekant zugeben und
zwar vífil in gurten und vífil in verschlegen vorretig (?). Fernen (Sernen?) ist nach jeder schi-
sen die verschoens (?) munitio zumelden.

Jeder 5 und 21ten melden auf werk 3 die munitionsausweis.

Utolsó üzenet

1.

Ott fekszik a legény
Másvilági fény ül szép fekete szemén.
Mellette pajtása. Meghatottan nézi,
Aztán félehajol, hátha még megérti.

2.

„Pajtás, jó pajtásom, írj neki nevembe,
Turi Kis Katának Tordára Erdélybe
Azt írd csak, hogy nekem jó dolgom van itten
Sokat gondolkodok rá, áldja meg az Isten...
Osztt` azt is tedd hozzá: Kutya bajom sincsen.

1915. jan. 25

Halmágyi

vorm. Turkovic 8. K. 80

Nedilea 8.40

Tyirilla 8.40

P... 8.40

Linis 8.40

33.60

8.80

42.40

Mit hozott a posta?

A mi vadgesztenyés faluban naponta
Égő lázzal várják, mit hoz majd a posta?

Onnan, hol a vér foly, hol a halál járja
Gondol-e valaki az ereszes házra?
Bus aggodalommal olyan nehéz várni,
Csak hát egy is jöjné, lenne benn akármí!
Minden kicsi gyermek százszor is megkérdi:
„Ugyan most se jött még édes postás néni!”
Ha a zsuppos házra ráborul az este
S beszélgetni jönnek a szomszédok egybe,
Egyik jámbor lélek a mászt vigasztalja,
Hogy nem kell aggódni, nincs ő neki baja!
Hamvadó paráznál nézve az ereszre
Barázdás homlokkal elgondolnak messze,
Míg az egyik lassan hozzátészi végre:
Mégis csak jó lenne tolle egy levélke.
Az ősz is beolvad a zuzmarás télbe
Minden reménységnek szakad egyszer vége.
Azt gondolják végre ha már ő nemírhat,
Van valami „egylet” majd ök annak irnak.
Összekomponálják becsülettel, ésszel:
Harczba ment a fiam, még a kora ősszel,
Hol van s ezredével mely határba lesznek
Irtják meg Mészköre Halmágyi Ferencznek”!
Meg is ön a válasz finom, uras sorba,
Karcu vonásokkal, szomorun, zokogva.
Lázás reménységgel már alig hogy bírja,
Majd a végére ér: „Bilekben van sirja.”
Könybe borult szemmel feltekint az égre,
Ugy érzi, hogy menten összeroskad térde,
Aztán büszkén mondja, hogy öröm nézni:
„Én édes gyermekem, most kezdesz csak élni!”
Bilek 1915 jan. 26.
Halmágyi

Löhnung 1915. II. 13.

Halm 23.24
Turk 18.04
Rohr 17.64
Szász 17.64
Tyrilla 17.64
Nedilea 17.64
Iun 17.64
Dinis 17.64
Rosu 17.64
164.76
17.64
147.12

XII/21.
Z. Halm 15.40
v Turk 12.65

k Rohr 9.24
Szasz 9.24
Tyrilla 9.24
Nedilea 9.24
Ium 9.24
Dinis 9.24
82.49

XII-10 Halm 14.00
vom Turk 8.80
Kan Rohr 8.40
Szasz 8.40
Tyrilla 8.40
Ium 8.40
Nedilea 8.40
Dinis 8.40
73.20

Die ausweise über muniton Leichtpistole ecetera(?) sind von nunt(?) ab(ale?) steht am 5-ten um 4 bis 7 uhr abends mir reinzusenden¹⁹ (?)

utolsó percemben is a maga boldogságáért fohászkodok Istenhez. Arra az egyre még megkérem mielőtt szívéből végleg kitagadna írjom nekem még a levelemre választ s bocsáson meg nekem ha van megbocsátni való vétkem. Isten vezérelje és segítse hogy egész életem át legboldogabb lehessen engem pedig ha el tud felejteni felejtsen el, mert én magát úgy sem bírom feledni. Most már eldalolhatom magamnak a notát hogy „keresem az Istent, sehol sem találom.”²⁰ Pedig minden boldogságom tőle várom. Ami boldogságom volt azt is elvette most már jöhet egy golyó hogy életemet is elvegye. Még egyszer Isten veled te kis leány mégegyszer csokol talán utoljára

Fránczi

¹⁹ Esetleg *herzusenden*.

²⁰ Népszerű magyar nóta.

„Unde lumea este refăcută.” Jurnal de război și scrisorile lui Ferenc Halmágyi (1914–1915)

Studiul prezintă pentru prima oară și discută manuscrisul unui om militar din Transilvania, datat din 1914–1915. În prima parte sunt relatate informațiile disponibile despre Ferenc Halmágyi. A doua parte descrie genurile variate de texte regăsite în set (poezii, pasaje de jurnal, scrisori, notițe militarești). Partea a treia este o analiză a textelor, iar ultima parte prezintă manuscrisul în întregime. În articol autorul studiază felul în care experiența războiului este redată, felul în care atitudinea unui individ față de război se schimbă în timp ca o reacție la propaganda de război, la fel și modul în care conștientizarea unui momentum istoric influențează nararea experienței de război, respectiv cum aceasta oglindește narativele naționale și religioase.

„Where they Reshape the World.” The War Diary and Letters of Ferenc Halmágyi (1914–1915)

The study introduces and discusses the manuscripts from 1914–1915 of a Transylvanian serviceman. The first part presents the available information about Ferenc Halmágyi. The second part describes the different genres of the texts (poems, diary entries, letters, military notes). The third part analyses the texts, and the last part presents the complete manuscript. In analysing the texts the author focuses on how the experience of war is conveyed, on how the attitude toward military service and war changes within the perception of one individual throughout time and as a response to war propaganda, as well as on how consciousness of a historical momentum influences the expression of the experience of war, and how this echoes national and religious narratives.

Képek

1. A két Halmágyi fiú és édesanyjuk közös síremléke

2. Rajz Halmágyi Ferenc

katonakönyvéből

